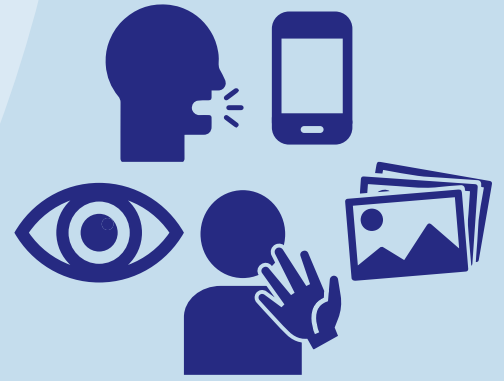

Atai inaomatam ao katabeam: te kaitataan n ioawa

Ngaira ni kabane bon iai inaomatara ao katabera ao te tangira te reitake ae e mano, e karinerine ao e roiroi We all have rights and responsibilities and want safe, respectful, and healthy relationships, communities and workplaces. Ngaira ni bane iai inaomatara ni maiuna te maiu ae e raroa ma te kiriwe n ai aron, te kaitataan ni iowawa. I Australia, e bon aki kariaiakaki te kaitataan ni ioawa ao iai tuua aika a katania akana a rootaki n te kaitataan ni ioawa.

KAUAREKEANA

- Te kaitataan nioawa bon aroaro ae e a aki butimaeaki, ae iai ibuakona te ririing, te kaboria ke te kokoon ao te taetae buaka, ao kangare, ke kaotakin kanoa aika a kamatauninga bon nakoim ke nakoia riki tabeman.
- Te kaitataan ni ioawa n te tabo ni makuri ke n ana tabo te botanaomata, e bon kaaitara te tua – e kona ni bua am makuri iai ke ko kona ni kaaitara bukinam n te bure ni kaburebure.
- Ngkana ko reke ngke ba konan te kaitataan ni ioawa ao ni bon taai nako, bon tiaki am bure, ao iai inaomatam ni kakaea buokam ao ni maroroo ma temanna iaon te bwai ae e riki.

Tera te kaitataan ni ioawa?

Te kaitataan ni ioawa bon aekan aroaro nako aika a reke ma te nano ki kan botaki ae e aki tangiraki ke ni butimaeaki, ae iai bukin karaoana ao itera aika a riki mai ba e kun, e kamangori, e kabwainrang e karinano, e kabiui, ike e na kunea te aomata ae e iangorai ba bon te aroaro ae e kaunun, e kamangori, e kamama, ao e kabiui ni kaeti ma te katei.

Te aomata ae e karaoa te kaitataan nakoim tao e na bon aki ba aroaroia anne e bon tabe ni karika te aki rau ke te kaairua. Ma, ngkana ko namakina te aki rau, te kaunaki, ke te kakamaakaki, n aroaroia, e bon taraaki naba ba te kaitataan ni ioawa ao iai inaomatam ni kan katanaki mai iai.

Te kaitataan ni ioawa e kona ni koreaki taekana, e taekinaki ke e ringaki iai te rabata, ao e kona n riki ni bon te kaaitara, iaon te tareboon ke n te aonraain. E kona ni iai ibuakona kaaitiboon te rabata ae e kaiangobuaka – n aron te ririing ae e aki tangiraki, te kokoon, ao te kaboria ke te kiiti. Ma, e aki kona ni karaoaki ti n te rabata, ao e kona n iai naba ibuakona taetae ni iango buaka, kangare aika a aki riari, ke kaotan baika a karika te nanobuaka bon nakoim ke nakoia tabeman. Ioawa aika a aanaki n taian banna a riki ngkana iai temanna ae e tibiaia, ke e kan kaoti tamnei aika a buakaka n akea ana kariaia te aomata ae e oti tamneina n te rawe tamnei. Bon te bure aei i Aotiteria ao e kona n ribootinaki nakoia bureitiman. Ko kona ni kawara ana uebetuate te Kamitina n te eSafety ao ni wareka kanoan ana beeba Ana Tikiim ni Kamakuri Aotiteria man te Betetbeke (PALM) ni karekea riki am atatai iaon taekan aki a riki man bwaai n rabakau aika a boou, banna aika a buakaka ao tuua iaon te kariaia.

E rababa riki nanon te taeka ae te kaitatan ni iowawa nakon tao te tautau ma te matoa ao a maiti riki aekan aroaro aika a kaeineta ma te waaki ni kaitataan n aki ako. A bon aki riari ni butimaeaki – te reitaki ni manikangare ae ko kukurei ao kariaia bon tiaki te kaitataan ni ioawa. Karekea riki te atatai iaon taekan te botaki ni karao bure ao te kariaia ikai.

TE KAITATAAN N IOAWA E KONA N REKEREKE IAI TEMANNA:

- te ririinging, te rawrawe ke aken kaaitibon te rabata riki tabeua ni iai ke n akea am kariaia
- Taekinan taeka nakoim aika a kananona te iango ni kan karao bure
- butiakim ibukin te kan karao bure ke te bwain tangiraaki ibukin te kan botaki
- tatarakim ao te mata ni babaiko
- kaotakin bwaai aika a kanano buaka ba ko aongan noria ke tabeman riki
- Kakamakuri ao ana taetae te rabata nakoim aika a kaota te nano ni kan botaki
- taekinan kangare ni kaiango buaka irarikim ke bon nakoim
- n titirakiniko aron maium ni botaki
- Kamamaem n taeka n tangako
- aroaro iaon te tareboon aika a karekea te mwebuaka nakoim
- Kaotakin rabataia nakoim n te ao ae e bure
- tauakim ma te matoa sexually assaulting.

Antai ae e rootaki? n te kaitataan ni ioawa?

E kona n rootia aomata nako te Kaitataan ni ioawa. Ana Komition Aotiteria Iaon Inaomataia Aomata1 e kuneaki n ana tiweeei te aba iaon te kaitataan ni ioawa n ana tabo ni makuri nako Aotiteria ba 71% kaain Aotiteria aika a tia ni kaaitara ma te kaitataan ni ioawa n aia tai ni maiu, ao a tia teuana te katenimakuo kaain Aotiteria n ribootina maiuakinan te kaitataan ni ioawa n te tabo ni makuri.

E aki ti kaoti te Kaitataan ni ioawa n te tabo ni makuri ma e kona naba n riki n taabo nako , n aron ana tabo ni kamaawa te botanaomata, taabo ni bobogtaki, ao taabo n onraain.

Te Kaitataan ni ioawa ao te tua

Te kabaraaki man te Kaitataan ni ioawa, bon inaomatan te aomata, te tabo ni makuri ao bon te inaomata ni mano. I Aotiteria, e kaaitara te tua te aomata ae e karaoa te kaitataa ni ioawa nakon te aomata riki temanna n taabo aika a bati n te maiu ni botanaomata.

Aekan kaitataan ni ioawa aika a rangin buakaka riki n aron te tautau ma te matoa, ao aki karabaan te rabata, bon buure naba iaan te tua ao a riai n ribootinaki nakoia bureitiman. A kona buure ni kaburebure iaan te tua aikai n anganaki katuaa n ai aron te tuua te mane ke te kabureaki aika a kona n roota am kona n tiku i Aotiteria.

Karekea riki te atatai iaon taekan te botaki ni karao bure ao te kariaia ikai ao iaon taekan te kiriwe n karekea riki te mwenga ao te utu ikai naba.

Te kaitataan ni ioawa n te tabo ni makuri

Te kaitataan ni ioawa ae e irekereke ma te makuri e kona taraaki ba te aroaro ae e kakaiaki ae e kona riki ba bukin kabaneam ae e riai man am makuri. A kona ni irekereke ma te makuri baika a riki i tinanikun te awa ni makuri ao i tinanikun te tabo ni makuri. Ai ngaia are e a bon tau naba i rekeren te bwai ae e riki ma te tabo ni makuri n taraaki ba te kaitataan ni ioawa ae e irekereke ma te makuri. A kona n riki kaitataan ni ioawa tabeua ba buure ni kaburebure ao a bon riai n ribootinaki nakoia bureitiman.

Iai katabeaia taan kamakuri ba a na karaoi kawai aika a riai n totokoa te kaitataan ni ioawa n te makuri, n aron kabonganakin te kainibaire teuana iaon te kaitataan ni ioawa ao n anga te kataneiai ke te rongorongon iaon te kaitataan ni iowawa.

TERA AE I KONA NI KARAOIA NGKANA I ROOTAKI N TE KAITATAAN NI IOAWA N TE TABO NI MAKURI?

tabeka moa taekan te kanganga ma te tia ioawa ao tuangia bae aki butimaeaki aroia anne

reitaki ma ana tienta te komuniti iaon taekan te tua ke aia tienta aine aika a makuri ibukin taeka ni ibuobuoki iaon te tua

taetae nakon raoraom temanna ke raom ni makuri ibukin te boutoka

reitaki ma 1800 RESPECT ibukin taeka ni ibuobuoki n te onraain ke te tareboon, te rongorongon ke for telephone and online counselling, information ao te kaongongo

tabeka am tangitang nakon am manatia/am tia kamakuri

Reitaki ma ana Komition Aotiteria Iaon Inaomataia Aomata ke eitinti ibukin te aki-kakaokoroaki n te makoro ke te aba ae e banin ibukin te karekean te rongongo ke n tabekarake am tangitang

Tera ae I kona ni karaoia ngkana iai ae e kaitataan n ioawa nakoia I am being sexually harassed?

Ko aki riai ni kariaia te kaitataan ni ioawa – iai itera tabeua aika ko kona ni karaoi ngkana ko taku ba iai ae e kaitataan ni ioawa nakoim i nanon ke i tinanikun te tabo ni makuri. Ko kona n tabeka taekana nakon te tia ioawa ke n taetae ma am tia kamakuri ke raoraom, raom ni makuri, te minita n te aro ke kaain te komuniti ae ko animakina ibukin te boutoka.

Tieweti ni boutoka ra aika iai?

Ngkana ko a tia n reke ba konan te kaitaan ni iowawa, ko kona n namakina te mwebuaka, te aki rau ke te rawawata. E kakawaki ataakin ae bon iai te boutoka. A bati tieweti iaon aika a anga te boutoka nakoia aomata aika a reke ba konan te kaitataan ni ioawa. Ko kona ni iangoa te boutoka ibukin:

kamanoam boni ngkeao katanakim, ko kona n tareboonia ke ni bon karoko irouia buretiman n am tabo.

taan anga te kuakua n tararuama aia mwaatai a kona ni kaeka ma te riai nakon te kaitataan ni ioawato

kabuanibwai ni mwaatain tieweti, n aron te tieweti ni boutoka ibukin te tautau ni kamatoa

tareboon ni ibuobuoki iaon marurungin te iango ni karekea te marurungtoao n anga te boutokan taeka ni ibuobuoki

te buoka n te tua a kona ni buokiko n ata te tua ao te tei ibukim ni baika a irekereke ma kaitataan ni iowawa.

Karekea buokam ke te reitaki ma temanna

Ngkana e a tia ni karaoaki nakoim te kaitataan ni ioawa ao ko kan tabeka am tangitang, ko riai n ribootinna nakoia bureitiman n te tai are kona n tabekia iai. Ngkana ko aki mano ke bon te kabuanibwai ae e kakaiaki tareboonia 000. Ko kona naba ni karekea te boutoka man te tieweti ni boutoka iaon te tautau ni kamatoa, n aron 1800RESPECT iaon 1800 737 732.

E kona ni buokai temanna kaain te tikiim ae te PALM?

E kona ni kanganga kangaraoan ma iai te boutoka ao bwaai ni makuri aika a kona ni buokiko. Ngkana iai am titiraki iaon kangaraoan maium ma te maiu i Aotiteria, ko kona n titirakina am tia kamakur. Ngkana a aki ata te kaeka, ao a kona n tuangko ba antai ae ko kona n reitaki ma gaia, n aron waaki ni boutoka tabeua te tikiim ae te PALM n aron:

Ana aobitia n reitaki te aba (CLO) ke ana taan tei te reiba

YKo kona ni kunea taekan te reitaki ma taian CLO aika ngkai laon ana uebetiaite te PALM ae (<https://www.palmscheme.gov.au/contact>).

karekea ana taieweti ni boutoka te PALM support iaon te numba (1800 51 51 31), ke te emeeri (palm@dewr.gov.au)

Taiaoka ataia ba a tuoaki tieweti ni boutoka n te tareboon ao te emeeri, ba a tuoaki emeeri man 8.30 am-6.30 pm AEST – ao tareboon imuin awa ni makuri ti ibukin itera aika a rangin kakaiaki.

N na kanga ni karekea reitan riki te rongorongon ke te buoka mairoun te tia rabakau temanna?

Ngkana ngke ke te aomata riki temanna ae ko ataia ae e kan karekea reitan riki te rongorongon iaon te kaitataan ni iowawa n aia tai n tiku i Aotiteria, ko kona n reitaki rabata aika a anga te ronorongon ao te tiweti ni boutoka n te taibora ae e oti i nano. A kona ni buokiko botaki aikai ke ni kotea te tabo teuana ae ko kona ni kunea te tiweti ae e kaeineti ma kainnanom ao e kona n reke iroum.

BOTON RINANIN TIEWETI NI BOUTOKA KAONGONGO I AO TITERIA

TIEWETI	TERA AE E KARAOIA?	RONGORONGON TE REITAKI
Tieweti ni katawe	Tenua te akea (000) bon ana tiweti namba ni katawe Aotiteria. Ko riai n tareboonia 000 ngkana ko kainnanoo te buoka ae e tawe mairouia bureitiman, te tiri ai ke te tiweti n amburanti.	 Tareboon: 000 Te aba ni kabutaa, 24/7
Bureitimanin te kaawa ke te tiweti n amburanti	Ngkana e aki kakaiaki te kabuanibwai, ko riai ni kakaea aia namba bureitiman n te kaawa, te tiriai, ke te tiweti n amburanti.	 Ngkana ko kan kakaea aia tabo bureitiman n am tabo, ni kakaea 'Kakae te tabo ni bureitiman [n am tabo]'.
Kuakua Tawe	Te kawai ae te kabanea n raioiroi ibukin kakaeen te taokia i rarikim bon kawarakin te Kuakua ni Kaeinet uebetiaite. Ko kona ni kabongana aia tiweti ni kakaea buokam irouia aika a rangin kaan ma ngke – rinea 'GP – General Practice' iaan tiweti aop karina am boutikoute ni kunea te tiweti n taokia ae moan te kaan ma ngke, ke kakaea search 'kaitataan ni ioawa' iaan te batin ae 'taobikin te kuakua A – Z'.	 Tareboonia: 1800 022 222 Te aba ni kabutaa, 24/7 Te tiweti ni kakae uebe: https://www.healthdirect.gov.au/australian-health-services Web information on sexual harassment: https://www.healthdirect.gov.au/sexual-harassment
1800RESPECT	Ngkana ko kainnanoo te taetae nakon te tia rabakau n anga taeka n rabakau, iaon taekan te kakiriwe n te mwenga ao n te utu ke te karao bure ni iowawa, ao iai ana tiweti te rain ae e kabuebua ae akea boona ae e raba kanoana. Ko kona ni kawara aia iteraniba ni uebe ni kakae tiweti ibukin buokam ao rongorongon iaon taekan reitaki aika a tamaroa.	 Tareboon: 1800 737 732 Te aba ni kabutaa, 24/7 Te uebe: https://www.1800respect.org.au/

BOTON RINANIN TIEWETI NI BOUTOKA KAONGONGO I AO TITERIA

TIEWETI	TERA AE E KARAOIA?	RONGORONGON TE REITAKI
<p>Kakae nako</p>	<p>Kakae Nako bon te waaki n aonraain ibukin karekean rongorongon oin- buokam,ao aia boutoka taan kairiri n e buokuraemao bwaai ni kaongongo ibukin buokaia aomata ba a na marurung ao a na teimtoa ni marurung.</p> <p>Ngkana ko kainnanao riki te rongorongon iaon te kaitataan ni ioawa, n aronae tera ae ko na karaoia ao antai ae ko na reitaki ma ngaia, to do and who to contact, nakon ana uebetaite Kakae Nako.</p>	<p> Kawara aia uebetiate ae https://au.reachout.com ibukin reitan riki rongorongon iaon:</p> <p><u>Tera te kaitataan ni ioawa?</u></p> <p><u>5 aanga aika ko kona ni kakaeenakoia raoraom ibukina aroaro ni kamangori</u></p>
<p>Itinanikun te Buruu</p>	<p>Itinanikun te Buruu bon te botaki ni boutoka ibukin aorakin te iango. Aia uebetiate e anga te rongorongon iaon taekan marurungin ao mwengaraoin te iango, ao reken te tieweti ni boutoka ao arom ni karekei. A anga taeka ni ibuobuoki aika a onotin te tareboon ke te maroro n te tiate (chat). Nakon aia uebetiate ibukin reitakin riki te rongorongon.</p>	<p>Tareboon: 1300 22 46 36</p> <p>Te aba ni kabutaa, 24/7</p> <p>Te uebe: https://Get mental health support - Beyond Blue</p>
<p>Te Makur Riai Komition (MRK) Fair Work Commission (FWC)</p>	<p>Te Makur Riai Komition (MRK) bon ana tarabunare te aba ibukin te reitaki n te tabo ni makuri ae e tabeakini bubuti aika a roko ba e na katokaki te kaitataan ni ioawa n te tabo ni makuri iaan Tuan te Makur Riai, ao iai taekan rongorongon ao buoka ni kairiri laon taekan bubuti ibukin katokan te kaitataan ni iowawa n te tabo ni makuri.</p> <p>Kakaei itera nako ni stop te kaitataan ni iowawa n te tabo ni makuri. Reirei naba arom n anga te kaeka nakon te kaitataan ni loawa n te tabo ni makuri ao aron te Komition n Makur Riai n tabeakini tangitang.</p>	<p> https://www.fwc.gov.au/issues-we-help/sexual-harassment</p> <p><u>Tera te kaitataan ni ioawa n te tabo ni makuri?</u></p> <p><u>Tera ae ko na karaoia ngkana ko reke iaan te kaitataan ni ioawa n te tabo ni makuriwork</u></p> <p><u>Kaekaa te tangitang iaon taekan te kaitataanl ni ioawa n te tabo ni makuri</u></p>

BOTON RINANIN TIEWETI NI BOUTOKA KAONGONGO I AO TITERIA		
TIEWETI	TERA AE E KARAOIA?	RONGORONGON TE REITAKI
<p>Ana Komition Aotiteria laon Inaomataia Aomata</p>	<p>Ana Komition Aotiteria laon Inaomataia Aomata e ukeri ao e kananoraoi tangitang iaon te kakaokoroakiao uruakan inaomataia aomata.</p> <p>Ngkana ko kakoauaa ba ko a tia n riki ba konan te kaitataan ni ioawa, ko kona n reitaki ma ana Komition Aotiteria laon Inaomataia Aomata ni mangana ae ana Tieweti n Rongorongo te aba ke n tabeka am tangitgang n te aonraaine.</p>	<p> Rongorongon te Inaomata n ana Komition te Aba Tieweti: 1300 656 419.</p> <p> Tabeka te tangitang n te aonraain at http://www.humanrights.gov.au/complaints/make-complaint</p> <p> Ke nakon te uebetiaite, https://humanrights.gov.au/ , for more information iaon:</p> <p><u>Te Kaitataan ni loawa Sexual Harassment</u></p> <p><u>Te atatai ao te kaeka nakon te kaitataan ni ioawa: Rongorongo ibukia taan kamakuri</u></p> <p><u>Atai inaomatam: Kaokoroaia aine ao maane and te kaitataan ni iowawa (2012)</u></p>
<p>Te eSafety Kamitina</p>	<p>E buokiia kaain Autoteria te eSafety ni katok ao n tabeakini kanganga aika a riki man te kabongana buaka te onraain ke kanoa aika a tabuaki ke aika a aki riai ni kaotaki onraain. Nakon aia uebetiaite ni kakaea aron ribootinakin tibakin tamnei aika a aki riai n noraki, kamaunakin te tamnei, ribootina taekana nakoia bureitiman ao aomata riki tabeman.</p>	<p> Nakon uebetiaite aika, https://www.esafety.gov.au/key-issues/image-based-abuse</p> <p>Te beeba ni koaua:</p> <p><u>Te mano n te aonraain ibukia kaaro ao taan tararua</u></p> <p><u>Aia boki ni kairiri ataei n tabe ma te kaitataan ni ioawa n te aonraain ao banna online sexual harassment and banna aika a kabonganaki buaka</u></p>

E ngae n tia ni bainaki te tararua ae e raoiroi ibukin katauraon te kanoa aio, bon akea te bukinaki ae e kariaiakaki iroun te tikiim ae te PALM, ana taan makuri, taan anganano, ke toana, ibukin te kaairua, te mwaninga, te aki eti, aika a kaeneti ma te beeba ni koaua aio ke ibukin te bua ke te uruaki ae a na kaoti nakon te aomata ae e onimakina te rongorongon i nanon te beeba ni koaua aio. Te rongorongon ae e katauraokaki i nanon te beeba ni koaua aio e a tia ni katauraokaki ba e na anga ti rongorongon aika a tabangaki. Tiaki te kantaninga ba e na onimakina ke n riki ba onean muin taekan rabakau iaon te tua ke iaon itera ni mwaatai riki tabeua. Bon akea te bukinaki ae e tauraoni ni butimaeaki iroun te tikiim ae te PALM ke toana nako ibuki baika a riki mai iai aika a ataaki ke a aki ataaki aika a kona n riki man onimakinan taian rongorongon aika a katauraokaki te tye beeba ni koaua aio.

